

29. 3. 2022

**ЗАХТЕВ
ЗА ДАВАЊЕ САГЛАСНОСТИ НА
ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ**

**УРАЂЕНЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ/ ДОКТОРСКОГ УМЕТНИЧКОГ ПРОЈЕКТА
ВЕЋУ ЗА ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКЕ НАУКЕ УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ**

да у складу са чл. 30 Закона о високом образовању и чл. 128 Статута Универзитета да сагласност на Извештај Комисије о оцени урађене докторске дисертације/докторског уметничког пројекта:

Назив: *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда*
Научна/уметничка област УДК (текст): Енглеска књижевност
Ментор/ментор и коментор: др Биљана Влашковић Илић, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област: Енглеска књижевност и култура

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ

Презиме и име кандидата: Тица Лена
Назив завршеног факултета: Филолошки факултет Универзитета у Београду
Одсек, група, смер: Одсек за англистику
Година дипломирања: 2009.
Назив студијског програма докторских академских студија: Докторске студије из језика и књижевности: Модул књижевност, ФИЛУМ, Крагујевац
Научна/уметничка област: Филолошке науке, наука о књижевности
Датум одобравања теме: 11.01.2018.
Факултет и место: Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу
Назив и седиште организације у којој је кандидат запослен: Факултет техничких наука у Чачку
Радно место: Асистент за ужу научну област Филолошке науке – Енглески језик

**ПОТВРЂУЈЕМО ДА КАНДИДАТ ИСПУЊАВА УСЛОВЕ УТВРЂЕНЕ ЧЛ. 30 ЗАКОНА О
ВИСОКОМ ОБРАЗОВАЊУ И ЧЛ. 128 СТАТУТА УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ**

У прилогу вам достављамо:

- Извештај комисије о оцени урађене докторске дисертације/докторског уметничког пројекта;
- Одлуку Научно-наставног већа Филолошко-уметничког факултета о прихватању извештаја комисије о оцени урађене докторске дисертације/докторског уметничког пројекта;
- Потпуни извештај о провери оригиналности докторске дисертације односно докторског уметничког пројекта и
- Оцену ментора о извештају о провери оригиналности докторске дисертације односно докторског уметничког пројекта

Крат., 29. 3. 2022. год.
(место и датум)

М.П.

ДЕКАН

ФАКУЛТЕТ - КРАГУЈЕВАЦ			
ПРИМЉЕНО: 19.3.2022			
Орг.јед.	Б р о ј	Прилог	Вредности
01	974		

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ ОДСЕКА ЗА ФИЛОЛОГИЈУ
ФИЛОЛОШКО-УМЕТНИЧКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У КРАГУЈЕВЦУ**

Наставно-научно веће Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу, на седници одржаној 20.12.2021. године (Одлука број 01-5862), предложило нас је, а Веће за друштвено-хуманистичке науке Универзитета у Крагујевцу, на седници одржаној 19.1.2022. године (Одлука број IV-02-8/7) именовало нас је у Комисију за оцену и одбрану докторске дисертације *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда* кандидаткиње **Лене Тице**. Захваљујући на поверењу, Наставно-научном већу Одсека за филологију подносимо следећи

ИЗВЕШТАЈ

I Опис докторске дисертације

Текст докторске дисертације *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда* кандидаткиње Лене Тице, написан под менторством др Биљане Влашковић Илић, ванредног професора, суштински се састоји из две целине: теоријско-методолошке, у којој се успостављају теоријски модели студија идентитета и сећања, и аналитичке целине, која се састоји из аналитичко-синтетичког рада на примарном корпусу с обзиром на одабране теоријске углове.

Дисертација има укупно 271 страницу текста прореда (1) и садржи следеће формалне сегменте: Наслов (на српском и енглеском језику), Идентификациона страница докторске дисертације, Резиме и Кључне речи (на српском и енглеском језику), Садржај, I Увод, II Теоријски оквир, III Дrame Атола Фугарда, IV Закључак и V Библиографија.

Уводно поглавље – Уводно поглавље је формално монолитно, а тематски је структурирано тако да представља увид у биографију аутора и његов опус, драмску структуру, као и преглед литературе и мапу истраживања и очекиваних резултата.

Полазећи од временско-просторног контекста (апартхејда) у коме Фугард пише драме, кандидаткиња износи примарну хипотезу према којој нестабилне идентитетске конструкције драмских субјеката, условљене непотпуним и трауматичним сећањима, представљају покушај подривања идентитетске стабилности „коју идеологија апартхејда подразумева фиксирајући их у ‘разлици’ (расној, класној, родној) као дефинишућој категорији“. С обзиром на досадашњу незаступљеност аутора на нашим просторима и стапање субјективног и објективног које се уочава у драмама, као и на чињеницу да аутор у неколико драма фигурира као протагониста (индиректно и директно), кандидаткиња најпре излаже биографију аутора, описује тип позоришта чије је успостављање потпомогао и указује на употребу белешки које је аутор водио, а које ће послужити као надтекст. Фугардов драмски опус се идентификује као оличење „модерне драме“ због просторне и темпоралне ограничености, минимализма, апсурда, изостанка климакса и катарзе, при чему се подвлаче паралеле са Бекетом, Камијем, Гротовским, Фокнером и Брехтом и закључује да се Фугардов опус налази између Брехтове политичке и Бекетове егзистенцијалистичке временске шеме, будући да се због изразитог регионализма идентитетска апсурдност његових „протагониста

дефинише мање као стање универзалне природе живота, а више као стање које проистиче из специфичних структура моћи владајуће класе која управља животима његових ликова“.

Прегледом досадашње литературе јасно се уочава изостанак подробне анализе драма са фокусом на концепте идентитета и сећања који се доводе у везу из угла постмодерних, психоаналитичких, постструктуралистичких и постколонијалних теорија, што указује на неопходност да се Фугардове позне драме, које до сада нису биле предмет истраживања ни у свеобухватнијим студијама ни у појединачним научним радовима, ситуирају у оквиру његовог целокупног опуса, а у сагласју са успостављеним начелно интердисциплинарним теоријским оквиром.

Друго поглавље дисертације, **Теоријски оквир** састоји се из две веће целине: **1. Идентитет** и **2. Сећање** – које су додатно сегментирани на 5, односно 6 потпоглавља.

Целина **Идентитет** састоји се из следећих 5 потпоглавља: **Идентитет од античке мисли до савременог доба**, **Идентитет и постструктурализам**, **Идентитет и постмодернизам**, **Идентитет и психоанализа** и **Идентитет и постколонијализам**.

У потпоглављу **Идентитет од античке мисли до савременог доба** трасира се поимање овог појма кроз историју, почев од иницијалног схватања идентитета као самодовољног и самосталног све до постмодернистичке и постструктуралистичке концепције у којој се таква самодовољност види као апорија услед константне условљености идеолошким, релационистичким и дискурзивним детерминантама. Уз назначену резерву према Хегеловој телеологији апсолутног духа, акценат се ставља на његово увођење односа Ја/други кроз однос господара и роба, што ће у савременом добу постати основа на којој се базира концепт расцепљеног сопства, при чему се идентитет увек јавља као нераздвојив од постојања другог (у смислу друге особе) и другости (у смислу различитости).

Средишња тема потпоглавља **Идентитет и постструктурализам** је дискурзивизација идентитета која се ослања на такозвани језички заокрет, а нагласак је стављен на Фукоове ставове о „производњи“ субјекта и дискурсима моћи који говоре кроз и уместо субјекта, као и на Деридину деконструкцију и децентрализацију, у којима разлика фигурира као кључни концепт који деконструира и центар који је производи. Фугардова блискост са постструктурализмом препозната је у његовим настојањима да деконструира идентитетске структуре својих ликова које су им наметнуте централизованим дискурсом апартхејда.

У потпоглављу **Идентитет и постмодернизам** истакнут је постмодерни однос према бинарним супротностима, при чему центар (дискурса и моћи) почиње да се схвата као конструкт који уступа пред маргинама. Фугардове драме се позиционирају у оквиру постмодернизма на основу константног инсистирања на ликовима са маргине: црнцима, обојенима или сиромашним белцима, као и на основу лоцирања у Фукоове хетеротопије одступања, попут гробља, затвора и радничких насеља.

У потпоглављу **Идентитет и психоанализа** указује се на диференцираност сопства најпре од Фројдове поделе на свесно, подсвесно и несвесно, преко Јунгових концепата личног и колективног несвесног, до Лаканове потпуне негације идентитетске целовитости ослањањем на постструктуралистичку семиотику и увођењем имагинативног, симболичког и реалног поретка. Пажња је скренута и на Фројдов термин *unheimliche* који се поима као претеча појма другости схваћеном као страност, односно онеобиченост, али и као клица онога што ће крајем двадесетог века изнедрити теорија трауме. С тим у вези, истакнуто је и Лаканово схватање трауматизованог

субјекта услед симболичке потчињености која, као у случају Фугардових ликова, осетно представља препреку било каквом имагинарном јединству.

У потпоглављу Идентитет и постколонијализам Лаканов концепт *другог* се измешта у колонијални контекст где *други* постаје подређени субјект (колонизовани) помоћу кога се рационализује сам процес колонизације, а термин *Други* се односи на надређеног колонизатора чија се улога поклапа са Лакановим оцем или симболичким дискурсом. Кроз критику коју нуде Сезер, Фанон, Саид, Спивакова и Баба указује се на различите начине конструисања идентитета *другог* и *Другог*, али и на начине дискредитовања колонијалног дискурса путем деконструктивистичке критике коју нуди Спивакова, као и путем Бабиних концепата мимикрије и хибридности.

Поглавље Сећање састоји се из 6 потпоглавља: Феномен сећања кроз историју, Сећање и идентитет у индивидуалним и колективним оквирима, Активно и пасивно сећање, ‘Објективност’ прошлости и заборав, Сећање и траума, Траума и сведочење (од Ја ка другом).

У потпоглављу Феномен сећања кроз историју пружен је осврт на корене постмодерног преиспитивања историје, прошлости и процеса заборављања, почев од Ничеовог препознавања немогућности објективног писања историје и увођење димензије субјективности и перспективизма у посматрање прошлости, што кулминира у постмодернизму са Лиотаровим симболичним убиством метаисторије и метанаратива у корист микроисторија. Размотрене су фазе поимања феномена сећања, од иницијалног монументалног и архиварског сећања (са доминантном димензијом простора), преко анамнетичког памћења (метафорично представљеног у писму и палимпсесту), до савремених студија сећања које истичу и природну и друштвено-културолошку равн као подједнако активне у процесу памћења, што их доводи у спрегу са постструктуралистичким и психоаналитичким постулатима о несазнатљивости сопства изван језичке подлоге.

У потпоглављу Сећање и идентитет у индивидуалним и колективним оквирима изложене су разлике између колективног и индивидуалног сећања и идентитета, и њихова међусобна испреплетаност, као и термилошке разлике између различитих врста колективног памћења, попут националног, политичког, комуникативног и културног.

У потпоглављу Активно и пасивно сећање представљена је разлика између два типа сећања коју прави Алаида Асман, где прво подразумева свесно призивање прошлости којој се додељује наративна уобличеност, а друго наглашава непоузданост и изненадност, при чему одређени предмети, или пак радње, могу да функционишу као „окидачи“ сећања. Тело и језик се сагледавају као различити инструменти складиштења ове две врсте памћења, где телу, тј. чулном типу сећања одговара појам ретенције, а језичком—појам реконструкције.

У потпоглављу ‘Објективност’ прошлости и заборав истичу се кључна својства искуственог памћења попут дискурзивности и перспективизма, умрежености (у смислу колективне димензије), фрагментираности и непостојаности, која подразумева и садржаје шифриране у несвесном делу психе услед потискивања или трауме.

У потпоглављу Сећање и траума изложене су основне одреднице теорије трауме, која се, са једне стране, формира у залеђу постструктуралистичких и психоаналитичких открића о језику, представљивости и расцепу психе, а, са друге стране, конкретно историјски лоцира у искуству холокауста и колонизације, што представља директну паралелу са Фугардовим опусом. Дефиниција трауме као „ране која запомаже“ (Кети

Карут) ослања се на Фројдову компулзивну репетицију којом се истиче чудновата симптоматика одложеног и неконтролисаног понављања догађаја који се поима као трауматичан, а Лаканова психоанализа се такође наглашава као окосница за тумачење темпоралног јаза који се јавља између догађаја и његове закаснеле спознаје.

У потпоглављу Траума и сведочење (од Ја ка другом) исповест, односно сведочење, истакнуто је као једини начин представљања у суштини непредстављивог трауматичног догађаја, при чему се наглашава улога како Ја (као сведока), тако и другог (као сведока сведоку), који преузима саодговорност у наративној реконструкцији трауме. Траума у Фугардовим драмама уочава се и у смислу колективне историјске трауме апартхејда и у смислу индивидуалних траума које прогоне протагонисте, а претежно дијалогска структура драма се препознаје као адекватна за поступак сведочења. Истиче се и увођење нових драмских форми (попут сиромашног позоришта Гротовског, где се преко тела, мимике и гласа глумца подстиче имагинација публике и брехтовске метатеатралности која подразумева и саучешће публике), преко којих Фугард преиспитује могућности представљања на сцени трауматично непредстављивог, при чему се успостављају нове идентитетске позиције протагониста, као Ја и другог, али и публика/читаоци такође фигурирају као други, односно сведоци сведоку, неопходни да би се трауматизована сопства поново родила, а сећање на трауме постало могуће и јавно.

Највећи део дисертације чини њен аналитички део насловљен Драме Атола Фугарда који се састоји из четири већа поглавља у којима се анализира примарни корпус који обухвата 15 драма Атола Фугарда. Иако формално одвојени, теоријски и аналитички део дисертације успешно комуницирају међусобно из разлога што кандидаткиња и у теоријском делу, док концизно и углавном хронолошки износи поменуте теоријске моделе, упркос њиховој комплексности, истовремено подвлачи паралеле између теоријских праваца и Фугардових драма, како на основу њихове структуре, тематике и мотива, тако на основу Фугардових размишљања уочених у његовим *Белешкама* и бројним интервјуима, а са освртом на то како ће се учени теоријски постулати третирали касније приликом анализе примарног корпуса.

Аналитички део дисертације подељен је на четири поглавља: Драме апартхејда, Драме трауме, Породичне драме и Личне драме. Свако од ових поглавља сагледава по три драме Атола Фугарда (са изузетком последњег поглавља у коме се анализира пет драма), које нису поређане хронолошким редом, мада је и то некада случај, већ су повезане на основу заједничког тематског оквира. Међутим, осим сличне тематике, разлози за овакво позиционирање драма у оквиру дисертације су двоструки. Као прво, овакав распоред подржава кретање од колективног ка индивидуалном, односно личном, сећању и идентитету, иако са извесном резервом, будући да се ова два нивоа увек укрштају у појединцу и никада се не могу прецизно раздвојити, што се види и у самој анализи. Други разлог за овакво позиционирање драма је због тога што се тако може пратити све већа присутност аутобиографских елемената аутора крећући се од првих ка последњим драмама. Ако у првим драмама наизглед нема алузија на самог Фугарда, већ у драмама у следећем поглављу почињу да се појављују Фугардове личне трауме кроз питања повезаности идентитета и дома и све већим нагласком на кривици којом су обележени белци (а тиме и он сам) у колонизацији. У трећем поглављу, у први план избијају Фугардова лична сећања на дом и породицу, првенствено манифестована у трауматичном присуству/одсуству фигуре оца. Драме анализирани у последњем поглављу представљају Фугардов покушај наративног уобличења сопства путем својих протагониста.

Поглавље Драме апартхејда започиње уводом у коме се три драме које представљају предмет анализе у овом поглављу повезују на основу њихове експлицитне фокусираности на вештачку контрукцију идентитета црнаца као припадника „ниже расе“ путем апартхејд закона, а као додатни разлог за тумачење ових драма у оквиру истог поглавља наводи се и нагласак на колективном идентитету и сећању, при чему трауматизација ликова не почива на неком конкретном догађају, већ пре на колективном трауматичном искуству које је последица апартхејд политике. Ове драме повезује и експерименталност, сарадња аутора и глумаца, импровизација и употреба Брехтових техника, попут директног обраћања публици, као и наглашавања глуме као средства и медијума отпора. У првом потпоглављу насловљеном Сизве Банси је мртав: фотографија као сведок и мимикријски идентитети, кандидаткиња најпре уочава повезаност концепта идентитета и сећања у оквиру основног заплета драме из наслова који се односи на причу једног од двојице протагонисте о „преузимању“ новог идентитета фалсификовањем пропуснице, што се даље тумачи као чин отпора друштву које црнце етикетира као хаотични и безлични плуралитет. Начин на који маргинализовани црнац користи систем идентификовања наметнут од стране центра власти против ње саме препознаје се као вид Хоми Бабине мимикрије, у којој протагониста Сизве пристаје да заборави своје име и преузме туђе, али се у том намерном заборављању одиграва мимикријско подривање заборава који намеће идеологија на власти. У другим причама које се износе у драми такође се акцентују начини на које је идентитет колонизованог унапред дефинисан као колективни идентитет инфериорног другог, али се у њима уочава и апсурдност покретљивости расног означитеља, кроз константну смену идентификатора Другог и другог и наглашавања њихове артифицијелности кроз мотив маске, тј. глуме. Постмодерно истицање центра и маргина даље је предочено у професији другог протагонисте Стајлса, који као фотограф у црначком насељу сведочи животима субалтерних које званична историја манипулаторски заобилази. Међутим, анализа показује како и фотографија, попут историје, функционише као средство манипулације јер постаје окосница идентитетске замене која се у драми изводи.

И у анализи наредне драме у потпоглављу Острво: драма као отпор, наметнути заборав и слобода у апсурду, кандидаткиња прати сличан образац, упућујући најпре на конструкцију колективног идентитета црнаца, који се додатно истиче просторном димензијом—затвором у коме су протагонисти лишени спољашњих разликујућих означитеља и сизифовски деградирани до позиције дечака, па чак и животиња путем наметнутог заборава, а потом и на деконструкцију тог идентитета која се открива у луцидној самоспознаји коју протагонисти постижу својим инсистирањем на сећању, како на слободу живота пре затвора, тако и на отпор према тоталитарним властима присутан кроз историју, путем извођења Софоклове драме *Антигона*, што повлачи са собом и деконструкцију родних идентитета, а не само расних. Такође је указано на значај двоструког метатеатра који представља извођење *Антигоне* у затворским просторијама, при чему се прелама паноптички поглед иначе невидљивих стражара, постмодерно замагљује граница између фикције и реалности и мењају места другог (затвореника црнаца) и Другог (стражара белаца).

За разлику од прве две драме, драма анализирана у трећем потпоглављу насловљеном Изјаве након хапшења по неморалном чину: неуспех трансгресије наметнутих идентитета указује на неуспех деконструкције идентификатора Другог и другог, кроз однос белкиње и црнца при чему се прати кретање и женске и мушке жеље у контексту опсценог јужноафричког закона из наслова драме, који у другом делу драме коначно односи превагу. Кандидаткиња указује и на нетипичну форму драме где

се за идентитетима протагониста може трагати између експресије и потискивања, два различита модуса на којима се они ломе, и који постају конститутивни елементи репрезентације њихових идентитета, тј. онога што они на крају драме поимају као своје крајње трауматизоване идентитете.

Друго поглавље аналитичког дела дисертације насловљено Драме трауме сегментирано је на два потпоглавља: Лекција од алоја: различите последице сећања на трауму и Луна парк и Машиновоћа: сахрањивање трауме. Идући за истим структурним обрасцем на плану организације поглавља, кандидаткиња најпре уоквирује ова потпоглавља својеврсним кратким уводом у коме контекстуализује драме на основу њихове усмерености на различите нивое трауматизације и рањености како другог, тако и Другог, упозоравајући, трагом Доминика ЛаКапре, на опасност до које може доћи уколико се ти нивои изједначе. Такође, истичући вишедеценијске разлике у годинама у којима су ове три драме написане, подвлаче се алармантне сличности између њих, будући да су индивидуални губици протагониста увек прожети колективном историјском траумом апартхејда, чак и након што је он формално завршен. У драми анализираној у првом потпоглављу Лекција од алоја: различите последице сећања на трауму, идентитети брачног пара, Пита и Гледис, белаца, који би се према својој боји коже морали лоцирати унутар центра апартхејд идеологије, успостављају се као децентрирани, не само због Питовог учешћа у покрету отпора, већ и због њихових нетипичних карактера. У анализи, Питов идентитет се тумачи као идентитет „колонизатора који одбија“ и који и поред својих најбољих, либерално-хуманистичких намера, остаје усамљен и несхваћен од стране свих. Осећање неприпадања и отуђености уочено је и код његове жене Гледис, како у смислу односа који она има према домовини (Јужној Африци), тако и када је реч о њеној алијенацији од сопствене свести, при чему дневник, одузет током рације, функционише као „окидач сећања“ који провоцира симптоматично закаснело проживљавање трауме, а њена реакција тумачи се као такозвани *work-through* процес, где њено сопство остаје „закључано у компулзивном понављању, које је нарцистички идентификовано са изгубљеним објектом“. Идентитет трећег лика у драми, Стива, такође се квалификује као трауматизован, с тим што је његова траума најпре повезана са комплексом инфериорности, који се преноси кроз колективно несвесно, а потом са конкретним политичким и психичким сломом приликом хапшења, који он доживљава као фигуративну емаскулацију. Пажња је скренута и на својеврсну постмодерну игру центра и маргине која се одвија у опроштајном разговору бивших пријатеља, који се у оквиру ширег идеолошког контекста ипак указују као крајње немоћни, будући да су на крају сви подједнако несрећни, иако јесу преживели.

Наредно потпоглавље Луна парк и Машиновоћа: сахрањивање трауме доводи у везу две драме из наслова како структурално, тако и тематски, с обзиром на то да обе обрађују одложене реакције на убиство, у чему је препознат главни узрок идентитетске нестабилности протагониста, без обзира на то да ли је убиство почињено намерно или ненамерно. У анализи идентитетских позиција протагониста као Другог (белца) и другог (црнца) у драми *Луна парк* уочава се начин на који обојица перципирају своје сопство као увелико свезано за сећање на трауматична искуства из прошлости. Коришћењем теоријских концепата студија трауме показано је како конфронтација протагониста на сцени доводи до обостраног сведочења, при чему се, уз интеррелацију са другошћу, траума испољава, а трауматизовано сопство изнова изграђује као дијалогска конструкција. У том чину, обојица протагониста најпре трансфигуришу један другог у фигуру своје жртве из прошлости, потврђујући своје наметнуте колонизацијске позиције Другог и другог, али потом из тих позиција прелазе у

позицију неопходног 'другог' као слушаоца и терапеута. „Хепиенд“ коме сведочимо на крају драме, а који сугерише и залечење протагониста и помирење белаца и црнца, тумачи се као одлика Фугардовог оптимизма и свеопште атмосфере у годинама пред укидање апартхејда, пре него приказ реалне ситуације која се низ година касније преиначује у потпуно супротну дистопијску визију у *Машиновођи* у коме епонимни протагониста трауматично проживљава самоубиство црнкиње у коме је индиректно учествовао. Лик неименоване мртве црнкиње се у анализи препознаје као лик субалтерног са самог дна хијерархијске лествице који се налази ван доминантног дискурса, те једино драматичним чином проналази начин да се појави у систему означитеља Другог. Интерпретација машиновођиног трауматичног искуства, које се поима тек у одложеном виду, доводи до закључка да се у његовој перцепцији сопства прожима колективно са индивидуалним, пошто он не успева да се ослободи притиска колективне кривице белаца у расистички издељеној Африци, и себе оптужује за убиство жене на шинама. Његово опсесивно тражење гроба и жеље да „присвоји“ мртву црнкињу тумачи се у оквиру Лаканове интерпретације трауме као етичког, пре него епистемиолошког односа са стварношћу, при чему се у свести преживелог, однос психе са стварношћу позиционира као прича о „хитној одговорности“, која се открива у његовом инсистирању да „сахрани“ црнкињу и да јој додели идентитет који јој је за живота био ускраћен, што у суштини представља покушај сахрањивања његове личне трауме—покушај који је неуспешан будући да је остварив тек у његовој сопственој смрти на сцени у којој он као субјект престаје да постоји. Улога другог лика у драми, гробара црнца, препознаје се само на основу функционалности, као оног другог који је неопходан да машиновођа екстернализује своју трауму, при чему кандидаткиња реферише на тезу Спивакове према којој се говор одвија само у дискурсу Другог, али и на актуелност анализе Фугардових драма и у двадесет првом веку баш због тога. У оквиру анализе драма у овом поглављу такође је скренута пажња на аутобиографске елементе аутора који се проналазе у Питовој укоренености и у либералној политици, као и у проблематици белачке кривице.

Пут ауторове самоспознаје наставља се донекле и у драмама које су интерпретиране у трећем поглављу дисертације, под називом Породичне драме, које се састоји из три потпоглавља, од којих свако анализира по једну драму: Крвна веза: идентитети у огледалу и „игре“ из сећања, Бузман и Лена: неудољени идентитети и порозна сећања и Здраво и довиђења: распакивање прошлости. На трагу претходних поглавља, кандидаткиња најпре уочава сличности између ове три драме, на основу њихове наглашене егзистенцијалистичке димензије, просторне контекстуализације у Порт Елизабет, родно место аутора, али и коментара самог аутора, при чему се породични односи у овим драмама посматрају као ишчашени и избачени из класичне матрице, а сећања протагониста на заједничку прошлост се не преклапају, већ сударају, па су породични чворови овде заправо тешко размрсиви трауматски чворови који руше стабилна сопства јунака. Такође, поред два лика присутна на сцени, кандидаткиња истиче да у свакој од ове три драме једнаку улогу игра и мртви члан породице: у драми *Крвна веза*—мртва мајка, у драми *Бузман и Лена*—мртва деца, у *Здраво и довиђења*—мртав отац, те се смрт поима као „праоблик памћења“.

У потпоглављу Крвна веза: идентитети у огледалу и „игре“ из сећања, однос два брата, тумачи се као однос Другог и другог, али се, насупротив манихејској крајности ових идентитета на коју приморава апартхејд идеологија, идентитети браће у анализи поимају као хибридни, што потврђује низ визуелних чинова расног и братског трансвестизма. Огледало, пред којим браћа помоћу одеће као спољашњег означитеља покушавају да допру до својих унутрашњих субјеката, је, у том контексту, протумачено

као дословно отелотворење Лаканове фазе огледала, у коју протагонисти жуде да се врате како би повратили наводно јединствено сопство пре уплива у симболички поредак. Лаканова психоанализа посматрана је из угла Хоми Бабине постколонијалне критике која сугерише да моћ и дискурс колонизатора непрестано, попут сенке, уходи његова сопствена фаза огледала, као и да колонизовани исто тако пати за својим јединственим субјектом пре уласка у колонизацију, што се током драме уочава најпре кроз њихова конкурентна сећања на мајку (као референтну тачку тог поретка), а затим кроз миметички вид сећања—имитирање игара из детињства, у чему се такође спознаје само краткотрајна трансценденција. Идентитет „светлијег“ брата, Мориса, у анализи се поима као двоструко трауматизован: због ранијег напуштања брата, што он тумачи као скрнављење крвне везе, али и због покушаја да „прође као белац“, при чему се његово сопство разоткрива као опсена, будући да он није бео, већ „мимик-бео“. У играма које браћа изводе на сцени, обојица непрестано алтернирају из позиције Другог у позицију другог, те је у закључку изнета тврдња да се управо у тој покретљивости, која симулира постмодерну разлику, деконструишу расне улоге, и то путем наглашавања глуме и игре чиме се постиже бинокуларна перцепција публике која постаје свесна да је и апартхејд својеврсни вид позоришта, попут оног коме сведочи на сцени.

Покретљивост Другог и другог запажена је и у драми у наредном потпоглављу *Бузман и Лена: неумодљени идентитети и порозна сећања*, где се хибридно уочава у језику на коме је драма написана, у именима протагониста и у њиховим субалтерним идентитетима у којима су инкорпорирани расистичке матрице владајуће класе. Идентитет жене се поима као идентитет двоструког субалтерна, за чијим осмишљавањем она тежи окрећући се ка прошлости на основу два типа сећања, „језичког“ и „чулног“, чију поузданост угрожава траума због мртве деце. Идентитет мушкарца тумачи се у светлу подвојеног сопства, као мимикријске симулације тлачитеља, са једне стране, и инфериорног другог, са друге стране, кога прогоне исте индивидуалне, али и колективне трауме. Трећи лик у драми, црнац на самрти, показатељ је бескрајне хетерогености субалтернитета, али се поима и као други у смислу сведока испред кога се њихове трауме испољавају, и као други чија се смрт тумачи као вид измештања и запомагања „ране“ немуштим језиком субалтерних који не могу да проговоре.

Ликови брата и сестре Смит тумачени у потпоглављу *Здраво и довиђења: распакивање прошлости* такође се анализирају у оквиру њихове децентриране позиције у друштву, овога пута одређене на основу класне, а не расне разлике. У распакивању старих кофера на сцени уочавају се „окидачи сећања“ на конкретне догађаје из детињства протагониста, али и на читаву историју њиховог, психолошки посматраног међусобног односа и односа са оцем чија сенка лебди над читавом драмом. Анализа указује на то да се, када је реч о брату, везаност за дом и за оца открива као стециште трауме којој он не успева да се отргне и која га запоседа до те мере да је на крају драме спреман да одбаци свој идентитет и преузме идентитет мртвог оца, чему је супротстављено сестрино ничеанско одбацивању бремена прошлости и проналажењу извесне егзистенцијалне радости у „сада и овде“. Уз помоћ увида у Фугардове *Белешке*, кандидаткиња повлачи паралеле са самим аутором, проналазећи у свакој од ове три драме његове аутобиографске елементе, постепено формирајући „кичму његове животне повести“ која експлицитно налази место у драмама анализираним у последњем поглављу.

Последње поглавље аналитичког дела дисертације *Личне драме*, по устаљеном обрасцу, започиње уводном контекстуализацијом драма коју следи анализа издељена у три потпоглавља: *Господар Харолд' ... и дечаџи: Фугардова катарзична исповест*,

Капетанов тигар: пловидба по прошлости и Позне драме. У анализи драма у овом поглављу указано је на начин на који Фугард кроз чин писања изводи и деконструкцију и реконструкцију сопственог идентитета кроз ликове који су или он сам (Хали, Тигар, Аутор, Деда) или други писци (Давид Оливиер, дечак Манечи). Драма тумачена у првом потпоглављу 'Господар Харолд' ... и дечаџи: Фугардова катарзична исповест, са једне стране, посматрана је као чин Фугардове наративне исповести о ритуалу преласка из дечаштва у зрелост, при чему се окосница овог преласка налази у трауматичној увреди коју он наноси слуги црнци који се кроз драму успоставља као његов сурогат отац. Са друге стране, драма се поима и као сведочанство индоктринације расистичких уверења које започиње од самог рођења, или, лакановски, од уласка у симболички дискурс, при чему се фигура Халијевог правога оца, богаља и пијанца, посматра као симбол све веће слабости апартхејд дискурса, а и као истинска траума која дечака запоседа. Анализа такође указује и на начин на који се улоге Другог (дечака белца) и улоге других (слугу црнаца), предочене у наслову, константно смењују током драме све до последње сцене у којој се дечак белац изнова идентификује са надређеном позицијом, потврђујући немогућност изласка из симболичког поретка. Његово истицање потпуног неразумевања те позиције и несигурности проузроковане конкурентном визијом прошлости (на епизоду о пуштању змаја) коју нуди црнац, тумачи се као одраз Лакановог заувек трауматизованог субјекта, али и као простор за потенцијални преокрет, симболично изражен у финалној сцени плеса коју црнци изводе.

У драми у наредном потпоглављу насловљеном Капетанов тигар: пловидба по прошлости драми, Фугард наставља свој аутобиографски наратив фокусирајући се изнова на ритуал преласка, али овога пута од фигуре Тигра, препотентног младог романописца у покушају, ограниченог расистичким уверењима, ка фигури Аутора, драмског писца који говори у име субалтерних. Субјективност у приказу прошлости анализирана је кроз улогу коју писац (и књижевности и историје) има у реконструкцији сећања и начину на који њима манипулише, што је истакнуто и у експерименталним ненатуралистичким наративним методама које Фугард користи подражавајући постмодерну рефлексивност, игру истине и фикције, као и биографије и сећања. Иако ово јесте драма о Фугардовом развоју у драмског писца, при анализи нагласак је стављен и на његов сексуални развитак, приказан у контексту (не)превазилажења едиповске жеље кроз комплексни однос са мајком и оцем (у чијој је фигури и овде запажен трауматични *locus*) и у контексту сукоба лакановског симболичког, имагинарног и реалног поретка поредака.

Потпоглавље Позне драме, издељено је на три потпоглавља у којима се анализирају драме написане након укидања апартхејда. У потпоглављу Песма долине и Повратак кући: идилични сан и кошмарно буђење најпре се интерпретира драма Песма долине, у којој лик Аутора почива на Фугардовом личном доживљају себе, који се кроз драму позиционира као Други наспрам црнца Бакса и његове унукe Веронике. Фугардово инсистирање да један глумац тумачи и улогу белца и улогу црнца интерпретирано је као његов свесни одговор на свеопшти захтев за хибридношћу и флуидношћу након укидања апартхејда, али и као несвесно заузимање простора који би иначе заузимали субалтерни други, уз акцендовање концепта носталгије за превазиђеним поретком који се јавља код белаца. Контрадикторно, овај концепт се проналази и у лику црнца, који не покушава да искорачи из улоге подређеног другог. Веронико напуштање родног села протумачено је као симболични процепт у идеолошком дискурсу и наговештај новог поретка, који се разоткрива као фикција у драми Повратак кући. Питање укоренености, али и неизбежности симболичке

индоктринације се овде поима из перспективе Вероникиног повратка у родно село након трауматичног искуства у граду, али је и њена садашњост једнако трауматична будући да она умире од сиде. Међутим, лик њеног сина Манечија, у коме се запажа ауторова интенционална самореференцијалност, представља симбол светлије будућности и наглашава значај смене генерација у позној обради колективних трауматских сећања.

Укорененост, која се кроз присутан регионализам у драмама, али и кроз Фугардове *Белешке* открива као његова најизраженија особина, даље је преиспитана у драми *Туге и радости* у потпоглављу *Туге и радости: носталгија егзиланта* у лику Давида Оливиера, јужноафричког песника белца у егзилу, чији се идентитет исцртава на сцени у монолозима које његов дух износи и у конкурентним сећањима на њега које излажу његова жена белкиња, обојена љубавница и незаконита обојена ћерка, откривајући притом и сопствене идентитете. Емаскулација коју на симболичном нивоу Давид доживљава, услед немогућности да у егзилу пише, прожета је носталгијом за домом, коренима и језиком који се, поред писања, поимају као кључни конституенти његовог идентитета. Ребека, Давидова незаконита ћерка, на први поглед окреће леђа прошлости, али се њено сопство у анализи тумачи као трауматично предодређено том прошлошћу, због чега се она осећа одбачено и од стране белаца и од стране црнаца, што сабласно понавља егзилантску судбину њеног оца.

Последња потпоглавље *Сенка колибрија: последњи поглед уназад* обрађује последњу Фугардову драму у којој се аутор лично појављује, те је у овој дисертацији она тумачена као крај његове аутобиографске наративне конструкције или, боље речено, реконструкције, при чему ауторове *Белешке* функционишу као артифицијелни инвентар његових сећања, уз присутне референце на претходне драме. Однос Другог и другог овде се не поима у смислу колонијалног односа, већ у смислу односа Деде и његовог унука, чија је дискусија примарно усмерена на истраживање порозних граница између прошлости и садашњости, реалности и фикције, односно стварности и перцепције, које се разматрају кроз централну метафору сенке предочену и у наслову драме и која се тумачи као Фројдов *unheimliche*, односно као одраз Лакановог реалног поретка који остаје неухватљив наспрам заробљености у симболичком који пружа илузију реалности. У анализи се прати преиначење концепта сенке кроз историју западноевропске мисли, почев од Платоновог мита о пећини, који је и у драми полазна тачка, преко Ничеовог поимања бесконачног понављања кретања сазнања од истине ка сенци и обрнуто, које, коначно, у Деридиној постструктуралистичкој интерпретацији постаје бескрајна игри одсуства и присуства, бивствовања и небивствовања, у којој сенка као сабласт остаје само наговештена, али никада ухваћена, што се види и на крају драме, када Деда умире на сцени, симболично не успевајућу да ухвати сенку.

У **Закључку**, кандидаткиња даје преглед најбитнијих резултата дисертације тако што концизно и ефикасно сумира и синтетише теоријско истраживање и закључке изведене при анализи корпуса. Потврђујући доказане хипотезе, кандидаткиња додатно подвлачи паралеле између Фугардових протагониста, као децентрираних ликова обележених болном прошлошћу која се бескрајно врти у круг око неизрециве трауме, како индивидуалне, тако и колективне, у смислу искуства у систему апартхејда које сопство дефинише као истраумирано и које њихове идентитете предодређује као идентитете Другог и другог. Упркос томе, егзистенцијална радост коју многи драмски субјекти проналазе и отпор систему највише се проналази у бескрајној смени позиција Другог и другог, будући да променљивост и игра предочавају и субверзивну чињеницу да такве идентитетске одреднице нису природне, те је стога могуће и њихово укидање, а на то сугерише и сам Фугардов уметнички медијум, чији су игра и глума интегрални

део. Кандидаткиња такође износи закључак да деконструкција и реконструкција сопственог лика коју аутор у драмама спроводи остаје на нивоу свесне наративне конфигурације, и да се његова својеврсна коначна смрт у последњој анализираној драми не може сматрати и за сам крај, баш због тога што он током каријере писање и причање прича успоставља као „дефинишућу одредницу свога идентитета, које, попут деридијанског *differance-a*, у „ишчашеном времену“ указује на оно што је изван наших референтних оквира и које остаје и понавља се и после краја самог, будући да крај није никад и крајност краја.“

II Значај и допринос докторске дисертације са становишта актуелног стања у одређеној научној области

Дисертација опсежно и детаљно преиспитује проблем условљености идентитета трауматичним сећањима код драмских субјеката Атола Фугарда, у контексту савремених теорија идентитета и студија сећања, а узимајући у обзир књижевни активизам који аутор спроводи.

Значај спроведеног истраживања очигледан је и у успостављању теоријског модела који обрађује концепте идентитета и сећања и доводи их у везу, кроз историју западно-европске мисли, али пре свега у савременом дискурсу где кандидаткиња успоставља паралеле између начелно интердисциплинарних теоријских праваца. У тренутку пријаве теме ове дисертације, проучавање сећања и трауме у књижевним текстовима на англистичкој сцени у Србији је било спорадично и маргинално, премда се доста интензивирало у последње три године, што сведочи актуелности и значају материје коју дисертација покрива.

Примарни значај дисертације јесте у анализи корпуса који је, до овог тренутка, у Србији скоро у потпуности непознат, што изненађује, с обзиром на глобалну популарност и значај овог драмског аутора. Дисертација у жижу истраживања ставља комплексност везе два феномена из наслова која до сада нису била предмет истраживања у студијама о Фугарду, те тако попуњава приметан десидерат у интерпретацији ауторовог опуса, позиционирајући његове драмске субјекте као одразе „расцепљених идентитета“ у смислу Другог/другог, који су последица непоузданих и трауматичних сећања која онемогућавају њихову имагинарну целовитост. Такође, за разлику од постојећих студија, кандидаткиња драме не интерпретира ни као универзалне, ни као изразито регионалне, већ проналази средњу трасу, при чему трауматично не посматра само из угла апартхејд поретка, већ и из ширег психоаналитичког угла који постулира свеукупну трауматизацију услед условљености симболичким поретком.

Међутим, највећи значај дисертације је у томе што она садржи анализе драма новијег датума (*Повратак кући*, *Машиновоћа*, *Сенка колибрија*), које до сада нису обрађиване ни у оквиру критичких студија на глобалном нивоу, а у којима кандидаткиња махом проналази сличан образац, али не и исти наметнути „хепиенд“, те их тако позиционира како у оквиру целокупног опуса, тако и наспрам претходно анализираних драма. Залечење од трауматичне прошлости у овим драмама се не показује као оствариво током живота протагониста, већ се на својеврстан начин достиже кроз њихову смрт на сцени, чиме се уједно и њихов субјект брише. Драма *Сенка колибрија* није била предмет анализе чак ни појединачних радова, а у овој дисертацији она се успоставља као својеврсно заокружење опуса и завршетак Фугардове сопствене наративне реконфигурације. У позним драмама, фокус се помера од политичког (који је до сада махом био присутан у анализама) ка психичком и индивидуалном, што доводи и до слободнијег експериментисања са формом коју

кандидаткиња истиче, у виду конфузне сфере снова и преплитања садашњости и прошлости, која се сада не дотиче само кроз сећање и наратив ликова, већ се буквално отелотворује на сцени, најчешће кроз употребу фигуре духа.

III Оцена да је урађена докторска дисертација резултат оригиналног научног рада кандидата у одговарајућој научној области

Пре свега, сам поступак провере на плагијаризам при Универзитету у Крагујевцу показао је да је докторски рад Лене Тице оригинално научно дело, без примедби по питању ауторства текста и аутентичности података (индекс сличности је 0%). То говори да је кандидаткиња савесно и одговорно приступила изради дисертације, уз академску свест о коришћењу извора, доследно консултујући и педантно референцирајући сву релевантну литературу која се непосредно или општетеоријски односи на дату проблематику. Вредност дисертације огледа се и у теоријском делу, у смислу доследно и детаљно обрађених концепата идентитета и сећања у оквиру назначених теорија, док посебну вредност има педантна анализа примарног корпуса у интертекстуалном, контекстуалном и теоријском хоризонту.

Одсуство примарне литературе на српском језику такође указује на оригиналност дисертације, која на глобалном нивоу има иновативни карактер не само по питању примене теоријског модела на примарни корпус, већ и због тога што као предмет анализе узима и део Фугардовог опуса који још увек није интерпретиран.

IV Преглед остварених резултата рада кандидата у одређеној научној области

Кандидаткиња Лена Тица до сада је објавила 17 радова у научним и стручним часописима и у зборницима са међународних и националних научних и стручних скупова, од чега: 2 рада у тематском зборнику међународног значаја (M14); 1 рад у међународном часопису са *impact factor*-ом (M23); 4 рада на међународним научним скуповима (M33 и M34); 3 рада у тематском зборнику националног значаја (M45); 1 рад у врхунском часопису националног значаја (M51); 2 рада у истакнутом националном часопису (M52); 3 рада на националним научним скуповима (M63). Сви публиковани радови припадају области *Енглески језик и књижевност*.

Научни радови објављени у тематском зборнику међународног значаја (M10):

1. **Лена Тица**, Истражни дискурс, истина и фикција у *Флоберовом папагају* Џулијана Барнса, *Језик, књижевност, дискурс: зборник радова: књижевна истраживања*, Филозофски факултет, Ниш, 2015, 339-350. (УДК 821.111.09-31 Барнс Дž. / ISBN 978-86-7379-368-9) [M14]
2. Лидија Палуровић, **Лена Тица**, Историја света у 10 ½ поглавља Џулијана Барнса у контексту постмодерних теорија о неухватљивости прошлости, *Тематски зборник радова са конференције Језик, књижевност, контекст*, Филозофски факултет, Ниш, 2020, 545–558. ISBN 978-86-7379-526-3, COBISS.SR-ID 17218569, UDK 821.111.09-31 Барнс Џ. [M14]

Научни радови објављени у међународним научним часописима (M20):

1. Milevica Bojović, Lidija Palurović, **Lena Tica**, Communication Skills in Engineering Professions: Communicative Language Ability in Foreign Languages, *International Journal of Engineering Education*, vol.31 no.1, 2015, 377-383. (ISSN 0949-149X) [M23]

Научни радови саопштени на међународним научним скуповима (M30):

1. Lidija Palurović, **Lena Tica**, Language and the Internet – change or decline?, *7th International Scientific Conference Technics in Informatics in Education*, Faculty of Technical Sciences, Čačak, Serbia, 2018, 119–123. ISBN 978-86-7776-226-1, COBISS.SR-ID 264037900 UDC: 004.738.5 [M33]
2. **Lena Tica**, Lidija Palurović, Ana Radović-Firat, Ways in which technology is changing ELT. *International Scientific Conference Learning in Virtual Communities*, Faculty of Technical Sciences, Čačak, Serbia, 2019, 33-35. ISBN 978-86-7776-239-1, COBISS.SR-ID 280529676 [M34]
3. Lidija Palurović, **Lena Tica**, Ana Radović-Firat, Foreign Language Learning (FLL) as Influenced by Social Media platforms: Facebook, Twitter, and YouTube, *Proceedings TIE 2020 8th International Scientific Conference Technics and Informatics in Education*, Čačak, 2020, 88-93. ISBN: 978-86-7776-247-6, COBISS.SR-ID 21332489 UDC: 81-11:004.738.5 [M33]
4. Ana Radović-Firat, **Lena Tica**, Lidija Palurović, Effects of Teaching Summary Writing Skills on Students' Learning Process in IT field, *Proceedings TIE 2020 8th International Scientific Conference Technics and Informatics in Education*, Čačak, 2020, 104-111. ISBN: 978-86-7776-247-6, COBISS.SR-ID 21332489, UDC: 371:811.111 [M33]

Научни радови објављени у тематским зборницима радова националног значаја:

1. **Лена Тица**, Постмодерни флерт са историјом и идеологијом у *Историји света у 10 1/2 поглавља* Џулијана Барнса, *Филологије vs идеологије*, ур. Драган Бошковић, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2014, 133-146. (УДК 821.111-31.09 Barnes J. / ISBN 978-86-85991-67-7). [M45]
2. **Лена Тица**, Приступи женским ликовима у *Отелу* од елизабетанског доба до данас, *Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са V Научног скупа младих филолога Србије*, Књига II, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2014, 449-459. (УДК 821.111-21.09 Shakespeare W. / ISBN 978-86-85991-61-5) [M45]
3. **Лена Тица**, Крај приче као почетак путовања у прошлост: романи *Ово личи на крај* Џулијана Барнса и *Уникат* Милорада Павића и књижевна теорија *Предосећај краја* Френка Кермода, *Савремена проучавања језика и књижевности: зборник радова са VI Научног скупа младих филолога Србије*, Књига II, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2015, 135-144. (УДК 821.111-31.09 Barnes J. 821.163.41-31.09 Pavić M. / ISBN 978-86-85991-73-8) [M45]

Научни радови објављени у националним научним часописима (M50):

1. **Лена Тица**, Хуманизам, цивилизација и колонизација у драмама *Краљевски Лов на Сунце* Питера Шафера и *Дивљаци* Кристофера Хамптона, *Лунар*, Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац, 2016, бр.59, 75-98. (УДК 821.111.-2.09 Шафер П. 821.134.3-2.09 Хамптон К. / ISSN 1450-8338) [M52]

2. **Лена Тица**, Идеолошко митотворство у драми Нила Лабјута *Ифигенија у Орему*, *Наслеђе: часопис за књижевност, језик, уметност и културу*, 36, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 2017, 197-211. (УДК 821.111(73)-2.09 LaBute N. / ISSN 1820-1768) [M51]
3. **Лена Тица**, Trauma and testimony in Athol Fugard's Playland, *Лунар*, Универзитет у Крагујевцу, Крагујевац, 2021, бр. 76, 93-110. (УДК 811.111(680)-2.09 Fugard A. / DOI 10.46793/LIPAR76.093T) [M52]

Научни радови саопштени на националним научним скуповима (M60):

1. Lidija Palurović, **Лена Тица**, Ana Radović Firat, Teaching Technical English: Difficulties and Solutions Revisited, *Зборник радова научно-стручног скупа са међународним учешћем Техника и информатика у образовању – ТИО 2014*, Факултет техничких наука у Чачку, Чачак, 2014, 206-210. (УДК 371.3316.77:811.111 / ISBN 978-86-7776-164-6) [M63]
2. Ana Radović Firat, **Лена Тица**, Lidija Palurović, Application of Berlitz Method in Teaching Technical English, *Зборник радова научно-стручног скупа са међународним учешћем Техника и информатика у образовању – ТИО 2014*, Факултет техничких наука у Чачку, Чачак, 2014, 211-215. (УДК 371.33::[004.9:811.111] / ISBN 978-86-7776-164-6) [M63]
3. **Лена Тица**, Lidija Palurović, Ana Radović Firat, Teaching ESP and Business English: main points, *Зборник радова научно-стручног скупа са међународним учешћем Информационе технологије, образовање и предузетништво – ИТОП 17*, Факултет техничких наука у Чачку, Чачак, 2017, 483-490. (УДК 004:811.11 / ISBN 978-86-7776-211-7) [M63]

Лена Тица је са објављивањем научних радова отпочела 2014. године и у претходних 8 година објавила 16 научних резултата, или у просеку два рада годишње, чиме је показала непрекидно залагање у свом научном раду.

Такође, Лена Тица има и већи број саопштења на националним и међународним научним скуповима:

1. **Лена Тица**, Приступи женским ликовима у *Отелу* од елизабетанског доба до данас, усмено излагање на V Научном скупу младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 30.03.2013. у Крагујевцу.
2. **Лена Тица**, Крај приче као почетак путовања у прошлост: романи *Ово личи на крај Џулијана Барнса* и *Уникат* Милорада Павића и књижевна теорија *Предосећај краја* Френка Кермода, усмено излагање на VI Научном скупу младих филолога Србије *Савремена проучавања језика и књижевности*, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 22.03.2014. у Крагујевцу.
3. **Лена Тица**, Истражни дискурс, истина и фикција у *Флоберовом папагају* Џулијана Барнса, усмено излагање на Научном скупу *Језик, књижевност, дискурс*, Филозофски факултет, Ниш, 25–26. априла 2014. у Нишу.
4. **Лена Тица**, На друму ка слободи и (ре)конструкција идентитета: *На Отвореном Друму* Стива Тешића и *Бусман и Лиена* Атола Фугарда, усмено излагање на Научном скупу *Наука и слобода*, Филозофски факултет Пале, Источно Сарајево, 16–18. маја 2014. на Палама, Босна и Херцеговина.

5. **Лена Тица**, Лидија Палуровић, Ана Радовић Фират, Teaching ESP and Business English: main points, усмено излагање на Научно-стручном скупу *Информационе технологије, образовање и предузетништво – ИТОП 17*, Факултет техничких наука у Чачку, 8–9. априла 2017. у Чачку.
6. **Лена Тица**, Language and the Internet – change or decline?, усмено излагање на научном скупу *7th International Scientific Conference Technics in Informatics in Education*, Факултет техничких наука у Чачку, 25–27. маја 2018. у Чачку.
7. **Лена Тица**, Ways in which technology is changing ELT, усмено излагање на научном скупу *International Scientific Conference Learning in Virtual Communities*, Факултет техничких наука у Чачку, 18–19. јула 2019. у Чачку.
8. **Лена Тица**, Лидија Палуровић, Алтернативни свет у драмама Атола Фугарда, усмено излагање на научном скупу *Језик, књижевност, алтернативе / Language, Literature, Alternatives*, Филозофски факултет, 15–16. априла 2021. у Нишу.

Свеукупно, научни резултати Лене Тице указују на велику активност на пољу стручног енглеског језика, што је и логично с обзиром на њено радно место, али запажени резултати исто тако недвосмислено указују и на конзистентно ангажовање на пољу енглеске књижевности, нарочито англо-америчке драме и то превасходно из угла постмодернистичког и постколонијалног схватања идентитета, преплитања истине и фикције, као и приступа историји, што је све у посредној вези за примарним фокусом дисертације, док су два скорије објављена рада (2021. и 2022. године) у непосредној вези са примарним корпусом дисертације. У истраживању се испољава њена моћ критичког и аналитичког запажања, при чему се нарочито истиче доследно владање критичко-теоријским апаратом, што је видљиво и у самој дисертацији.

V Оцена о испуњености обима и квалитета у односу на пријављену тему

Докторска дисертација *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда* Лене Тице, у потпуности је испунила циљеве и доказала хипотезе формулисане у пријави теме. Тиме се истовремено потврђује да је пријављена тема била подобна за израду докторске дисертације. Лена Тица се придржавала методологије и теоријског оквира зацртаног у пријави теме, а ишчитавањем дисертације стиче се утисак да је као целина логични и систематски устројена, те се решење кроз организацију текста у теоријском делу дисертације који незнатно одступа од оног датог у радној верзији, поставља и као смисленије и напредније. Што се тиче аналитичког дела дисертације, кандидаткиња је консултовала и анализирали комплетан предвиђени примарни корпус, при чему је у последњем поглављу дисертације додала и драму *Повратак кући* која представља наставак драме *Песма долине*, али је у извесном смислу и њена негација, што одговара сентименту који кандидаткиња открива у извесном броју Фугардових драма написаних у 21. веку, а које не нуде олаки „хепиенд“, те се ово минимално проширење види као пожељно у оквиру корпуса који дисертација третира. Опсег коришћене секундарне литературе, како у смислу књижевно-критичке, тако и у смислу опште литературе, је изузетан, а резултирајућа дисертација је слојевит и деликатан текст који се, без обзира на комплексност, чита са лакоћом, будући да свако поглавље реферише на претходна, повлачећи паралеле између наизглед различитих драма.

VI Научни резултати докторске дисертације

Као што је видљиво из свега горе наведеног, дисертација *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда* кандидаткиње Лене Тице даје значајне научне резултате на неколико нивоа.

Најпре, на плану теоријског оквира, дисертација питко и педантно синтетиче постструктуралистичке, постмодерне, психоаналитичке и постколонијалне студије идентитета, подвлачећи његову конструкцију, дискурзивност и неодвојивост од другог, односно другости, да би затим овај концепт довела у везу са студијама сећања и трауме, које такође онемогућавају његову стабилност и целовитост, остварујући модел који може бити примењив и на друге корпусе савремене прозе.

Дисертација такође подробно доприноси истраживању примарног корпуса, до сада незаступљеног на домаћој англистичкој сцени, узимајући за предмет анализе велики део целокупног драмског опуса Атола Фугарда, при чему одговара на захтеве за контекстуализацијом текста и истовременом текстуализацијом контекста тако што смело и ефективно успоставља интегративне линије тумачења на основу преиспитивања идентитетских конструкција протагониста као условљених трауматичним сећањима, проматрајући и сећање и идентитет како у индивидуалним тако и у колективним терминима. Разоткривајући парадигматску условљеност идентитета ликова идентитетом простора (Јужноафричке Републике), дисертација показује како лична сећања протагониста представљају приказ историје из појединачног угла гледања и садрже одјеке општих националних успомена (у овом случају: апартхејда). Такође, у дисертацији се показује како субјект (Ја) Фугардових ликова никада не успева самостално да дефинише сопствени идентитет, а да се не позове на оно што је „друго“, чиме се неизбежно суочава са губитком унутрашњег јединства као тако доживљеног, а с обзиром на идеолошки контекст драма однос Ја и другог се увек види као однос надређеног Другог и подређеног другог, као спољашњих идентитетских етикета које намеће владајући систем. Константна смена ових позиција која се одиграва у драмама, показано је у дисертацији, упућује на њихову артифицијелну природу и непостојаност, што доводи у питање појмовни оквир у коме су се у апартхејду и колонијализму разматрали концепти расе и човека. Дијалогска структура драма такође се показује погодна за поступак сведочења, које се успоставља као покушај представљања и прихватања трауматичног искуства, при чему се стварају нове идентитетске позиције и сведока трауме (Ја) и сведока сведоку (другог).

Иако се у дисертацији драме тумаче одвојено једна од друге, кандидаткиња непрекидно повлачи суптилне паралеле између њих и ширим интрепретативним потезима их интегрише у јединствену целину, не затварајући врата естетици примарне грађе: тако се женски ликови, попут Хестер и Лене, које су по правилу двоструки субалтерни, парадоксално показују као спремни за егзистенцијалну радост, док се емаскулација, оличена у празним и бескорисним рукама, интерпретира као окосница идентитета мушкараца (Стив, Ерол Филандер, Давид Оливиер итд.); фокус на именима се јавља као симбол наметнуте спољашње идентификације, а жудња за слободом изван симболичког поретка уочава се у симболима који се понављају у драмама, попут птица, снова, змаја и коначно, сенци.

Један од резултата дисертације је и разоткривање директно и индиректно присутних Фугардових аутобиографских елемената кроз примарни корпус, при чему се његова сопствена несавладива траума из прошлости уочава кроз три мотива: обележеност неизрецивом, а очигледном, кривицом белаца у апартхејду; условљеност идентитета појмом породичног дома, корена и заједнице (дијалектика припадања/неприпадања која се увиђа кроз питање егзила и повратка дому); својеврсна игра присуства/одсуства неспособног оца, која у драмама фигурира на два нивоа: буквално—као прави отац, и пренесено—као патријархална и колонизаторска хегемонија на измаку.

Напоследку, посебно релевантан резултат ове дисертације је у томе што интерпретира драме новијег датума, које су, у време пријаве дисертације, а и данас, готово потпуно неистражене, чиме се потврђује актуелност и квалитет грађе којом се ова дисертација бави. У дисертацији се ове драме позиционирају унутар целокупног Фугардовог опуса, али и наспрам усиљених оптимистичких завршетака појединих ранијих драма које готово да пристају на модернистичку илузију о успешности превазилажења хаоса и баријера са којима се сусреће савремено сопство. У овим драмама се апорије при самоидентификацији показују као непремостиве услед живљеног апсурда са којим су ликови суочени, а трауматична прошлост као несавладива, осим у смрти, која се не дојми као пожељно, већ као неминовно исходиште. С тим у вези, последња анализирана драма, *Сенка колибрија*, која се на интертекстуалном плану интегрише са свим осталим драмама, завршава се смрћу самог аутора, што се у дисертацији поима као заокружење опуса и завршетак његове наративне идентитетске реконфигурације.

VII Примењивост резултата у теорији и пракси

Како из свега до сада наведеног произилази, примењивост резултата *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда* има више нивоа, при чему је њен примарни значај у пољу задате теме и примарног корпуса.

Најпре, комплексни теоријски модел који синтетиче разнородне теоријске правце у оквиру којих се поима идентитет, доводећи га у везу са студијама сећања и трауме може бити примењив и на друге, превасходно прозне текстове. Захваљујући свеобухватном приступу, овај део дисертације може бити примењиван и у процесу наставе у школама и на универзитетима у склопу анализе текстова који се налазе у силабусима.

Са друге стране, аналитички део дисертације такође представља значајну интерпретативно-херменеутичку грађу која систематично и конзистентно третира примарни корпус и којој се може приступати и изван контекста теоријског оквира. Другим речима, дисертација ће бити корисна свим садашњим и будућим проучаваоцима Фугардовог опуса, без обзира на модел посматрања, јер је интерпретација коју дисертација нуди податна циљаном читању из многих углова. У том смислу, нарочито ће бити интересантан део посвећен последњој драми у којој је акценат са видно политичког у потпуности скрајнут на егзистенцијалистички ниво, а који интертекстуално комуницира са безмало целокупном западно-европском мисли везаној за преиначење схватања концепта истине/реалности и сенке као њене емулације.

VIII Начини презентовања резултата научној јавности

Докторску дисертацију *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда* Лене Тице треба учинити доступном јавности и научној заједници, презентовати је и публиковати у деловима или у целини у форми монографије. Кандидатиња се и пре рада на дисертацији, као и током овог истраживања, бавила темама сродним теми дисертације, фокусирајући се на постмодерни и постколонијални приступ идентитету, као и прошлости у смислу преплитања историје и фикције у савременој англофоној прози и драмским текстовима што указује на континуитет који кандидаткиња синтетиче у дисертацији. Кроз детаљну и темељну анализу дефинисања феномена сећања и идентитета и њихове примене у анализи примарног корпуса, кандидаткиња је показала да влада теоријско-критичким апаратом којим се може послужити и приликом анализе других књижевних форми и текстова, што оставља простора за бројне нове интерпретације књижевне грађе из сродних теоријских углова. Два најскорије

публикована рада кандидаткиње везана су за проблематику дисертације, те се може рећи да је један фрагмент ове дисертације презентован научној јавности, премда незнатан у односу на њену целину и свеукупне резултате. Због актуелности теме и приметног све већег интересовања за постколонијалну књижевност у оквиру домаће англистичке сцене, а нарочито везано за англофоно драмско стваралаштво, даље презентовање дисертације ће засигурно динамизовати мишљење и публикавање мотивисано сродним теоријским оквирима, истом или сродном примарном грађом.

IX Закључак и препорука

Све досад наведено у Извештају недвосмислено показује да је Лена Тица научно и теоријски квалитетно обрадила тему идентитета и сећања у драмама Атола Фугарда, показавши се као посвећен и вредан млади научник. Кандидаткиња је у својој дисертацији смислено комуницирала са релевантном теоријском, критичком и примарном литературом и доследно применила књижевнаучне методологије у различитим аспектима анализе. Дисертација показује да кандидаткиња влада одабраном теоријском материјом коју је представила адекватним инкорпорирањем и применом теоријских мишљења, и коју је синтетисала аналитичким радом на примарном тексту на педантан и научно конзистентан начин.

На основу свега наведеног, а имајући у виду да је кандидаткиња једну изузетно важну и незаступљену тему у досадашњим истраживањима англофоне књижевности на нашим просторима учинила доступном научној заједници, да је задатак означен овом дисертацијом извршила опсежно и систематично, уз иновативан теоријски приступ примарном корпусу, предлажемо Наставно-научном већу Одсека за филологију Филолошко-уметничког факултета Универзитета у Крагујевцу да прихвати овде изнесену позитивну оцену о докторској дисертацији **Лене Тице** под насловом ***Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда*** и да кандидаткињи одобри усмену одбрану пред овом Комисијом.

У Крагујевцу, 22.03.2022., 2022. године

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

1. Др **Милена Каличанин**, ванредни професор, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, ужа научна област: *Англо-америчка књижевност и култура*, председник Комисије;

Милена Каличанин

2. Др **Јасмина Теодоровић**, ванредни професор, Филолошко-уметнички факултет Универзитета у Крагујевцу, ужа научна област: *Енглеска књижевност и култура*, члан Комисије;

Јасмина Теодоровић

3. Др **Тијана Матовић**, доцент, Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу, ужа научна област: *Енглеска књижевност и култура*, члан Комисије.

Тијана Матовић

УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ

НАЗИВ ФАКУЛТЕТА

ФИЛОЛОШКО УМЕТНИЧКИ
ФАКУЛТЕТ - КРАГУЈЕВАЦ

ПРИМЉЕНО: 1. 3. 2022			
Орг. јед.	Б р о ј	Прилог	Вредности
01	600		

ОЦЕНА МЕНТОРА О ИЗВЕШТАЈУ О ПРОВЕРИ ОРИГИНАЛНОСТИ ДОКТОРСКЕ
ДИСЕРТАЦИЈЕ ОДНОСНО ДОКТОРСКОГ УМЕТНИЧКОГ ПРОЈЕКТА

НАЗИВ ДИСЕРТАЦИЈЕ	Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда		
Кандидат	Лена Тица		
Ментор	Проф. др Биљана Влашковић Илић		
Датум пријема потпуног извештаја о провери оригиналности докторске дисертације, односно докторског уметничког пројекта	24. фебруар, 2022.		

Докторска дисертација *Сећање и идентитет у драмама Атола Фугарда* кандидаткиње Лене Тице представља оригинално научно дело настало као резултат самосталног и исцрпног истраживачког рада.

На основу извештаја о провери оригиналности, кандидаткиња је доследно и правилно испоштовала академска правила цитирања, парафразирања и навођења извора, наводећи како у тексту дисертације, тако и у засебном одељку „Литература“, потпуне и тачне податке о коришћеним изворима.

Према извештају, индекс сличности је 0%, што додатно потврђује оригиналност и релевантност овог истраживања и теме која до сада није обрађивана на нашим просторима.

У складу са горе наведеним, даје се позитивна оцена извештаја о провери оригиналности докторске дисертације, те се прописани поступак припреме за одбрану може наставити.

Датум

28. фебруар, 2022.

ПОТПИС МЕНТОРА